

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Kungshögarna i Jellinge

Anjou, Sten

Fornvännen 29, 1-22

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1934_001

Ingår i: samla.raa.se

KUNGSHÖGARN A I JELLINGE

AV

S T E N A N J O U

Litteraturen om runstenarna och gravhögarna vid Jellinge på Jylland har vuxit till ett helt bibliotek. Intet annat nordiskt monument har i lika hög grad sysselsatt fornforskare av alla fack: filologer, runologer, arkeologer och historiker. Det är särskilt tvenne betydelsefulla problem, som på senare tid samlat intresset. Det ena är tolkning av texten å den mindre runstenen.¹ Det andra rör frågan om vilka personer, som blivit begravna i högarna, och det är till diskussionen härom, som föreliggande uppsats avser att utgöra ett bidrag. Då frågan senast behandlades erhöles ett resultat, som förefaller att omöjliggöra en lösning.² Det kan då synas egendomligt att här återupptaga diskussionen. Nya synpunkter och en förnyad behandling av viktigt men ofta förbisett material skall emellertid visa, att problemet kan få en helt ny vändning.

Vi erinra om de betydelsefullaste utgångsfakta. På platsen mellan de båda högarna, vilka äro de största i Danmark, ligger Jellinge med all sannolikhet från 1100-talet härstammande kyrka. Kyrkogården utbreder sig huvudsakligen söder om kyrkan och upptar större delen av området mellan högarna. Framför ingången till vapenhuset äro nu resta tvenne märkliga runstenar. Man vet, att den mindre av dem omkr. år 1600 låg vid kyrkdörren men uppställdes på

¹ Se härom L. Weibull, Tyre Danmarkar bot (Scandia 1928, sid. 187 ff.), samt Lis Jacobsen, Kong Haralds og Kong Gorms Jelling-Monumenter (Scandia 1931, sid. 260 ff.).

² Lis Jacobsen, a. a., sid. 250 ff.

nuvarande plats mellan 1621 och 1639.³ Den har följande inskrift: »Gorm, konung, gjorde detta minnesmärke efter Tyra, hustru sin, Danmarks bot». Den större runstenen stod senast 1586 på nuvarande plats. Den är rikt dekorerad bl. a. med bilder i låg relief framställande den korsfäste samt ett lejon i strid med en orm. Inskriften lyder: »Harald, konung, bjöd göra detta minnesmärke efter Gorm, fader sin, och efter Tyra, moder sin, den Harald, som vann åt sig allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna.»

Ett stöd för åsikten, att Gorm och Tyra vila i var sin hög, fann man tidigt hos de båda på 1100-talet verksamma hävdatecknarna Sven Ågesen och Saxo. Den förre skriver, att Gorms och Tyras son, Harald, kallad Blåtand, enligt »hedningarnas sed lät jorda föräldrarna vid kungsgården Jellinge i var sin av tvenne lika stora tvillinghögar, ett slags präktiga mausoléer». Saxo skriver, att Harald jordat modern »ej långt från faderns hög» i Jellinge, »där man nu också ser en kyrka, liggande mellan båda makarnas sammanhörande gravar». Ortstraditionen, som är konstaterbar i en prästrappport år 1638 till fornforskaren Ole Worm, uppger, att sydhögen är Gorms och nordhögen Tyras; om runstenarna nämnes, att den större är upprest framför kyrkoingången och den mindre skall ha tillhört den norra högen.⁴

1820—21 undersöktes nordhögen och 1861 såväl denna som sydhögen. I den förra påträffades en gravkammare, byggd av bjälkar och plankor av ek, som innehöll en del föremål, vilka dock icke lämnade svar på frågan, om det var en mans- eller kvinnograv. I sydhögen fann man däremot trots ihärdiga grävningar och borrhningar ingen gravkammare. Professor Worsaae, som var arkeologisk ledare för undersökningen 1861, ansåg sig därför med ledning av runstenarnas inskrifter böra draga samma slutsats, som redan 1821 blivit framställd, den nämligen, att såväl Gorm som Tyra blivit begravna i nordhögen, under det att sydhögen endast bör anses som en kenotaf eller minneshög, uppbyggd av Gorm till ära för Tyra.⁵

³ C. Engelhardt, Kong Gorms og Dronning Thyras Mindestene i Jellinge (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1876, sid. 114). Jfr G. Sarauw, Kongehøjene og Runstenene i Jellinge (Aarb. 1926, sid. 274.)

⁴ O. Nielsen i Danske Samlinger 1874, sid. 67.

⁵ J. Kornerup, Kongehøjene i Jellinge, Kjøbenhavn 1875, sid. 15.

Worsaaes teori bearbetades och omformades av C. Engelhardt 1874—76.⁶ Han påpekade med all rätt, att inga bevis framkommit för att nordhögen vare sig innehöll en dubbelgrav eller föremål, som tyda på att en kvinna där blivit jordad, och kallar den därför för Gorms hög. Liksom Worsaae anser han sydhögen endast vara en kenotaf över Tyra; hennes verkliga grav finnes icke i Jellinge. Den nya benämningen av högarna blir sålunda rent motsatt ortstraditionens.

Engelhardt söker stöda sin åsikt genom en utredning om runstenarnas ursprungliga plats. Han anser, att den större runstenen alltid stått, där den nu står precis mitt emellan högarna, ty eljest skulle kyrkan blivit uppbyggd på denna centrala plats och icke, där den nu är, med ett närmare nordhögen förskjutet läge.

Den mindre runstenen anser Engelhardt vara nedflyttad från platsen uppe på sydhögen. Han söker bevisa sin åsikt med hjälp av ett kopparstick från 1591, vilket illustrerar arbeten av ståthållaren Henrik Rantzaus historiograf, Peter Lindeberg.⁷ Sticket visar en med F betecknad sten uppe på sydhögen men endast den stora runstenen på kyrkogården; stenen F måste alltså enligt Engelhardts åsikt vara den mindre runstenen, d. v. s. Gorms sten över Tyra. Det förhållandet, att stenen F på kopparsticket saknar runskrift, förklarar Engelhardt genom att antaga, att den legat kullfallen, då förläggget till kopparsticket tecknades. Tecknaren har därför endast kunnat se ena sidans runskrift; då han tecknade bilden, har han tänkt sig stenen upprest och med runskriften vänd från åskådaren.

Engelhardts teori påbyggdes senare av Wimmer⁸ med det nya antagandet, att tecknaren även tänkt sig stenen F upp- och nedvänd. Härmed sökte han förklara, varför denna hade en toppig överända i stället för den tvära övre avslutning, som kännetecknar den mindre runstenen.

⁶ C. Engelhardt, a. a.

⁷ P. Lindeberg, *Comentarii rerum memorabilium in Europa...*, Hamburgi 1591, sid. 75—77. Annan titel: *Historica rerum in Europa...*, Hamburgi 1591, sid. 75—77. P. Lindeberg, *Hypotyposis arcium palatiorum...* ab Henrico Ranzovio conditorum. 3:e uppl. Francofurti 1592, sid. 121—122.

⁸ L. Wimmer, *De danske runemindesmærker*, Bd 1, Avd. 2 (1893—95), sid. 38.

Fig. 2.

Jellinge enligt kopparstick, utgivet av Arnkiel 1702. Efter Sarauw.

större stenen nu står på sin ursprungliga plats.¹¹ Enligt Sarauw är det denna Harald Gormssons stora minnessten över båda föräldrarna, som avbildas på 1591 års stick såsom stenen F på sydhögens topp.

En minnestavla med inskrift i förgyllda bokstäver hängde fordom i Jellinge kyrkas kor men förstördes vid en eldsvåda 1679. Inskriften hade dock dessförinnan publicerats av fornforskaren Ole Worm.¹² Dess början är följande: »Anno 1586, under Kong Friderich den Anden til Danmarck oc Norge etc. Regierung, da lod Caspar Markedaner til Søgard, som den tijd var Lensmand paa Kioldinghus opgraffue den Steen paa Kirckegaarden, som staar her uden for Kirckedørren, Oc findis effterskreffne Skriffte der paa, som Kong

¹¹ Härtill bör ytterligare påpekas, att kyrkans läge på kyrkogårdens norra sida överensstämmer med vanligt medeltida bruk och sålunda icke utgör något bevis för att den stora runstenen placerats mitt emellan högarna, innan kyrkan byggdes. Jfr Lindqvist, nedan anf. arb., sid. 258.

¹² Olaus Worm, Danicorum Monumentorum libri sex. Hafniæ 1643, sid. 329.

Harald lod giøre offuer sin Fader Kong Gorm oc offuer sin Moder Drotning Thyre...» Sarauw påpekar, att denna inskription avser den sten, som nu, efter 1586, »står på Kirkegården her udenfor kirkedøren», och vill göra gällande, att Markdanner icke blott låtit uppräva den stora runstenen utan även förflyttat den från dess ursprungliga plats uppe på sydhögen till platsen framför kyrkodörren. Han anser, att förebilden till 1591 års kopparstick just avser att åskådliggöra Markdanners bedrift. Det har skett på det sätt, som var brukligt vid ifrågavarande tid, d. v. s. utan fordran på bildens enhet i tid och rum. Därför visar sticket samma runsten i tvenne lägen: på sydhögens topp före förflyttningen och framför kyrkodörren efter denna.

Sarauws förklaring av kopparsticket är fullt naturlig för den, som känner äldre tiders sätt att i bild berätta ett händelseförlopp. Han har också kraftigt bestyrkt sin åsikt genom att framdraga ett annat kopparstick över Jellingemonumenten. Detta är 1702 publicerat av Troels Arnkiel¹³ och visar båda runstenarna uppställda framför kyrkodörren men dessutom liksom på 1591 års stick en sten på sydhögens topp. Texten under bilden upplyser, att denna är »der Grabstein des Königs, der von dannen weg, und bei der Kirche gebracht ist». Av bilden och texten framgår även, att med »der Grabstein des Königs» menas den stora runstenen d. v. s. Haralds sten över Gorm och Tyra.

En uppgift om den mindre runstenen i prästrapporten 1638 anger, att den »hører til den nøre Høy». Sarauw godtar denna uppgift och resultatet av hans undersökning blir sålunda en återgång till den äldsta namnbeteckningen: sydhögen, Gorms, och nordhögen, Tyras.

Sarauws teori om den stora runstens forna plats förefaller att vara riktig. Den har emellertid icke godtagits av Sune Lindqvist,

¹³ Tr. Arnkiel, Cimbrische Heyden—Religion. Theil 3. Cimbrische Heyden—Begräbnisse. Hamburg 1702, sid. 275. I företalet till kap. 42, Von denen Heydnischen Begräbnissen unserer Vorfahren, Theil 1, första gången utgiven 1690, uppger Arnkiel att han måste spara större delen av sitt rikliga material rörande hedniska begravingar till ett särskilt arbete. Det är troligt att han då innehade åtminstone en teckning till kopparsticket över Jellingehögarna och sannolikt har han haft en sådan redan mycket tidigare. Arnkiel blev prost i Aabenraa 1672 och hade sedan ungdomen ägnat sig åt vetenskaplig forskning.

som 1928 publicerade en uppsats,¹⁴ vilken söker giva nya skäl för Engelhardts och Wimmers, redan av Weibull vederlagda åsikt, att det är den mindre runstenen, som ursprungligen haft sin plats uppe på sydhögen.

Lindqvist fäster vikt vid Lindebergs förklaring till de å sticket av 1591 förekommande bokstäverna. De lyda i översättning: »A kyrka etc., B sten etc., C hög etc. . . .» men: »F där denna bokstav skrivits finns en sten av märklig storlek, föga mindre än den, som nu är uppställd vid kyrkan mellan de två högarna. . .»

Uppgiften under F synes motsäga Sarauws åsikt, att den på sydhögen inritade stenen F är densamma som den stora, framför kyrkan uppställda runstenen. Sarauw befriade sig från denna svårighet genom påpekandet, att varken sticket eller den därtill fogade texten äro att betrakta som originaldokument. Han anser, att »med teckningen har der ikke fulgt oplysninger om den sten, som står eller stod ved F på toppen av søndre høj . . . Lindeberg har da ikke kunnet gøre andet end give en figurforklaring (>literarum in typo signatarum explicatio»), beskrive billedet, og han har ubetinget ret i at på tegningen er der her afbildet en stor sten, lidt mindre end den store runesten, som var opstillet ved kirken. Vad der i virkeligheden fandtes på højen omkring 1590, kunde Lindeberg ikke vide».

Lindqvist å sin sida anser, att den vid F avvikande och egendomliga stiliseringen: »F där denna bokstav skrivits etc.», är »fullkomligt omotiverad i förklaringen till sticket, som vid F anger en sten precis som en kyrka vid A o. s. v. Jag antar därför», skriver Lindqvist, »att samma ord förekommit redan i den av Lindeberg begagnade och förmodligen av honom i många andra avseenden omstofferade förklaring, som åtföljde originalet till sticket, samt att detta original saknat konturen av en sten vid bokstaven F.» Medan Sarauw förklarar texten vid F såsom senare tillfogad, vill sålunda Lindqvist göra gällande, att det är stenen vid F, som senare inritats. »Anledningen till ett sådant förhållande», skriver Lindqvist, »kan den arkeolog lätt tänka sig, som själv varit i fält. En bild i fågelperspektiv som Rantzaus prospekt kan icke tecknas färdig från en punkt; tecknaren har måst förflytta sig från plats till plats, men han har glömt att från sydhögens platå rita in den mindre runstenen på perspektivbild, detta oaktat han tydligen sett den och ägde viss kännedom

¹⁴ S. Lindqvist, Jellingemonumenten (Fornvännen 1928).

om dess inskrift. Först sedan han lämnat orten, har han observerat sitt förbiseende och ärligt nog korrigerat det allenast genom att skriva en bokstav på den plats, där han visste, att stenen fanns. Det var svårare då för tiden än nu att genom ett förnyat besök råda bot för en dylik glömska — men kopparstickaren har på sitt sätt ordnat saken genom den schematiska teckningen av en sten, som till sin form allenast är en upprepning av den större runstenen.»

Sedan Lindqvist på detta sätt sökt undanröja Sarauws åsikt, att stenen F och den större runstenen äro identiska, påpekar han, att enligt den kännedom, man vunnit i Birka om samtida gravskick, ha kammargravar uppförts åt männen men endast kistgravar åt kvinnorna och drar härav slutsatsen, att nordhögen i Jellinge, vilken omsluter en kammargrav, är Gorms och sydhögen, där ingen sådan anträffats, är Tyras. Den senare, på vilken den mindre runstenen varit rest, är dock sannolikt en kenotaf och Tyra har begravts på annan ort.

Lindqvists kritik av Sarauws teori upptogs redan 1931 av Lis Jacobsen.¹⁵ Hon accepterar åsikten, att den på 1591 års stick utritade stenen F uppe på sydhögen icke funnits på originalteckningen till sticket. Från denna utgångspunkt drar hon emellertid slutsatsen, att bokstaven F blivit utsatt för att markera — icke någon sten på sydhögen — utan den vid kyrkdörren liggande, men å kopparsticket icke utritade mindre runstenen och följaktligen måste man anse, att såväl den större som den mindre runstenen nu äro resta på sina ursprungliga platser. Enligt Lis Jacobsens åsikt kan man sålunda icke med hjälp av runstenarnas plats och inskrifter avgöra, varest Gorm och Tyra blivit gravlagda.

*

Av den här sammanställda översikten av föregående forskares behandling av Jellingeproblemet har det framgått, att diskussionen om runstenarnas ursprungliga plats ytterst blivit hängande på uppfattningen, om stenen eller textförklaringen vid F å 1591 års stick är senare tillfogad. Alla äro ense om att endera av dessa icke fanns med på originalhandlingen. Det saknas oss icke möjlighet att avgöra frågan. Lindebergs not vid F lyder i översättning på följande sätt: »F där denna bokstav skrivits etc.» Utan brytning av raden fortsätter

¹⁵ Lis Jacobsen, a. a., sid. 255 ff.

texten därefter i omedelbar följd: »Och för att allt bättre skall förstås har jag bifogat en bild av hela monumentet och även den form av alfabetet, som man dåförtiden använde i cimbriskt eller danskt språk, tillika med inskriptionen.»

Enligt noten vid F betraktas texten som det väsentliga vartill bilden »bifogas». Det är uppenbarligen icke tecknaren utan textförfattaren, d. v. s. Lindeberg själv, som så gör. Sarauws åsikt är sålunda den riktiga. Lindeberg har mottagit originalteckningen med dess beteckningar A—F. Uppgifter om mått m. m. har emellertid endast medföljt A—E men icke F, emedan ingen sten i verkligheten fanns på högen, sedan Markdanner år 1586 därifrån låtit nedflytta den större runstenen. Lindeberg har då själv författat förklaring till stenen vid F med ledning av teckningens utseende men utan kännedom om verkligheten och det är därför uppgiften blivit missvisande.

*

Hur acceptabel Sarauws tydning av Lindebergs stick än må vara, så äro dock därigenom andra tänkbara tydningar icke uteslutna. Man kräver ett direkt bevis för åsikten, att den stora runstenen ursprungligen varit uppställd på sydhögen. Sarauw har emellertid möjliggjort en slutgiltig lösning av frågan genom framdragandet av Arnkiels 1702 publicerade kopparstick.

Detta stick är dock icke, som Sarauw menar, en korrigerad kopia efter Lindebergs. Arnkiel har icke utnyttjat Lindebergs arbete. Han återger visserligen i sin text dennes uppgifter under A—E men det sker endast i andra hand, ty han citerar härvid enligt egen uppgift Ole Worms *Monumenta Danica*¹⁶ för vilken i sin tur Lindebergs arbete varit källan. Förlägget till Arnkiels stick är icke heller en teckning efter verkligheten, ty då hade icke stenen på sydhögen utritats. Ej heller förlägget till Lindebergs stick är tecknat efter naturen, vilket Lindqvist anser och varpå han bygger sin kritik mot Sarauw. Hans kritik är icke hållbar. Både Lindqvist och Sarauw ha förbisett, att såväl Arnkiels som Lindebergs stick återgå på *ett gemensamt original* och detta är den »gyllne tavla» som upphängdes i Jellinge kyrkas kor kort efter 1586 med anledning av den detta är företagna förflyttningen av den större runstenen. Denna tavla, som

¹⁶ Tr. Arnkiel, a. a., sid. 275.

tyvärr förstördes vid en brand 1679, har icke blott varit försedd med text, som hugfäste Markdanners gärning, utan även med en målad bild därav, vilket framgår av en kritik, som Arnkiel riktar mot »der Taffelschreiber und Mahler».

Det förhållandet, att båda kopparsticken ha samma beteckningar A—F, visar, att dessa måste ha funnits även på originalet d. v. s. Markdanners tavla. Lindeberg har icke med den tecknade kopian av tavlan, vilken tjänat som förlägg för hans kopparstick, mottagit de på tavlan förekommande förklaringarna A—F utan har erhållit andra i avseende på mått o. d. mer upplysande sådana. På teckningen har stenen uppe på sydhögen samt dess beteckning med F utritats i enlighet med originalet men några måttuppgifter efter verkligheten ha icke lämnats, emedan de äro desamma som för den stora runstenen framför kyrkoingången. Den förklaring till F, som funnits på Markdanners tavla, får man upplysning om genom Arnkiels stick. Den härstädes förekommande, redan tidigare citerade uppgiften: »F. Der Grab-Stein des Königs» (d. v. s. den större runstenen), »der von dannen weg, und bei der Kirche gebracht ist», är det med händelsen samtida och sålunda beviskraftiga dokumentet för hela denna omdiskuterade fråga. Att notisen icke blivit formulerad av Arnkiel framgår, som redan Sarauw påpekat, av den kritik, som han felaktigt riktar mot dess innehåll.

För att sammanhanget mellan kopparsticken och det gemensamma originalet skall bliva tydligt, återstår att klargöra en detalj. 1648 och 1649 befallde Fredrik III, att en ny tavla med förbättrad inskrift skulle uppsättas i stället för Markdanners tavla.¹⁷ Det är det tidigare verkställda resandet av den mindre runstenen samt den av Worm angivna fullständigare läsningen av stenarnas texter, som motiverat kungens befallning. Den kan ha verkställts antingen genom att en ny korrigerad kopia blivit upphängd eller genom lokal övermålning av den gamla tavlan. Det är denna förändring av Markdanners tavla, som är orsak till skillnaden mellan Lindebergs och Arnkiels stick i avseende på stenarna vid B.

*

Resultatet av den undersökning, som nu gjorts, utgör en bekräftelse på Sarauws åsikt, att det är

¹⁷ O. Nielsen, Jellings og dets Mindesmærkers Historie (Aarbøger f. nord. Oldkynd. og Historie, 1895, sid. 267.)

den stora runsten, som Harald låtit göra över Gorm och Tyra, vilken haft sin plats uppe på sydhögen. 1586 blev den av Markdanner nedflyttad till sin nuvarande plats på kyrkogården.

Redan 1911 påpekade emellertid Weibull,¹⁸ att kunskap om Markdanners gärning icke är tillräcklig som bevis för frågan om högarnas ursprungliga utseende. Han fäste i stället uppmärksamheten på en folklig berättelse rörande en stor sten, som ännu är att se på Tislund hed i Brørup. Berättelsen är på 1100-talet återgiven av Sven Ågesen och Saxo. Den skildrar, huru Harald, Gorms och Tyras son, förlorade sitt rike: Kungen hade samlat allt manskap från sin flotta och befallt dem att släpa stenen från stranden, där den låg i övre Jylland, till Jellinge, där han ville resa den som minnesmärke på sin moders gravhög. Männen ansågo, att detta arbete icke var dem värdigt. Men kungen tänkte endast på stenen och då en av karlarna gick förbi, frågade han honom ivrigt, om han någonsin förr sett en så väldig tyngd flyttas av människohänder. Mannen svarade, att han nyss sett folk dra ett ännu tyngre lass: »nyss var jag med, då Danmarks rike drogs ur dina händer, döm själv, var det största lasset drogs.» På detta sätt fick kungen reda på ett uppror, som hans son, Sven Tveskägg, hade anstiftat. Men då han nu uppgav arbetet med stenen och manade folket att gripa till vapen mot de upproriska vägrade de att lyda på grund av den ovilja, stensläpningen väckt. På det viset vart den väldiga stenen på Tislund hed anledning till att Harald förlorade sitt rike.

Weibull har gjort det viktiga påpekandet, att man av denna berättelse kan sluta, att Gorms minnessten över Tyra icke kan ha varit rest på någondera av högarna i Jellinge, emedan just frånvaron av en sten på Tyras hög är den realitet, som berättelsen vill förklara.

Det är emellertid möjligt att draga ännu en slutsats. Som förutsättning för berättelsen måste man också rimligtvis antaga, att en av högarna till skillnad mot den andra varit försedd med en minnessten och vidare att denna sten markerade ifrågavarande hög såsom Gorms eller kungens. Den enda sten, som härvid kan ifrågakomma är Haralds stora runsten över Gorm och Tyra; den kallas också i förklaringen till Arnkiels stick »kungens grav-

¹⁸ L. Weibull, a. a.

Fig. 3.

Fynd från gravkammaren i Jellinge nordhög. Kalken i $\frac{11}{12}$ skala, de övriga i nat. storl.

sten» i motsats till den mindre runstenen eller »drottningens». Det är denna ologiskt uppkomna motsatsbeteckning av runstenarna, som redan på 1100-talet rättfärdiggjort de för folkfantasin naturliga och eggande beteckningarna »Gorms hög» och »Tyras hög». Vår undersökning har visat, att namnen äro felaktiga. Den mindre runstenen har intet samband med Jellingemonumenten i deras nuvarande form. Den större runstenen har varit rest på sydhögen; denna bör följaktligen kallas »Gorms och Tyras hög»

*

Det är icke för tidigt att efter nyttjandet av det material, som föreligger i kopparstick och folksagor, vända sig till själva gravhögarna och deras innehåll. Egendomligt nog har denna kunskapskälla endast föga beaktats vid försöken att avgöra vilka personer, som blivit begravna i Jellinge.

I nordhögen har man, som förut nämnts, anträffat en gravkammare och i denna eller i den jord, som därifrån bortförts, följande lösa föremål:¹⁹

- 1) Ett litet *hängkors* av guldbeklädd brons.
- 2) En ornerad silverbägare med guldbeläggningar — av ringa storlek, som en rese- eller *gravkalk*.²⁰

¹⁹ Jfr fyndbeskrivning i Kornerup, a. a.

²⁰ Det förhållandet, att pjäsen saknar kristna emblem men är dekorerad med långsträckta djurfigurer i vikingastil, torde icke innebära hinder för

3) Hörnstycket av en tunn silverplåt, skålformig med smalt, dekorerat brätte, möjligen rester av en *patén*.²¹

4) Ett litet stycke rött *sidentyg*. Möjligen från en duk.

5) Ett *vaxljus*.

6) Två sidor av trä till ett litet *skrin* samt flera beslag av silver eller guldbeklädd brons.

7) Två likformade, i mönster genombrutna *bronsplåtar* med guldbeläggning; i mitten försedda med likarmat kors. Möjligen samhörande med föregående nr.

8) En manslång kista av trä, sannolikt *lickistan*, läderbeklädd, med välvt lock och fogtätning av flätat hår. Sammanföll vid första undersökningen. Till kistan ha hört spikar och naglar av järn samt tvenne järnringar.

9) Flera rester av ett utskuret och målat *gallerverk av trä*, framställande dels slingverk av tvenne typer, dels profilerade stavar.

10) Rester av en *vit materia*, anträffad överallt på väggarna samt på golvet. Antingen dun eller lämningar av (vita?!) väggyger, möjligen bådadera.

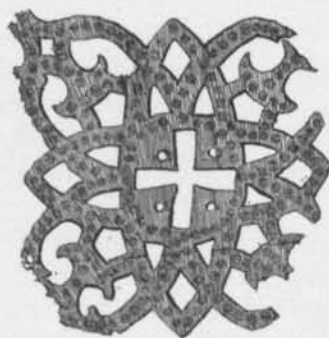

Fig. 4.

Beslag av förgylld koppar. Fynd från gravkammaren i Jellinge nordhög. Efter Worsaae.

åsikten, att det är en gravkalk. Liknande dekorerat är anbragt på kristna gravkistor av »Eskilstunatyp», på stavkyrkornas portaler och på de äldsta dopfontarna. Bruket att i graven nedlägga kalk och patén tillhör den äldsta kristna tiden. I Trier, Hildesheim, Utrecht och Skara ha i gravar från 900- eller 1000-talet anträffats små kalkar, stundom tillsammans med en patén. En kalk med fot och kupa av alldeles samma form som Jellingekalken, dock med hänklar, är bevarad i Markuskyrkan i Venedig. (Jfr J. Braun, Das christliche Altargerät, München 1932, sid. 72 och Tafel 7.)

²¹ Fyrsidiga paténer äro sällsynta men ha dock förekommit. 1825 påträffades vid Gourdon i Frankrike en fyrsidig patén av guld jämte en 8 cm. hög kalk av samma material, vilka anses härröra från 500-talet. De förvaras nu i Cabinet des Médailles, Paris. Braun betvivlar fyndföremålets eucharistiska karaktär, vilket dock synes oberättigat, eftersom paténer är försedd ej blott med ett kors utan även med hörnornament av form som blodsdroppar, symboliserande Kristi heliga sår (jfr J. Braun, a. a., sid. 36, 58, 208, fig. 2 och 15).

Utanför gravkammaren påträffades i högen 5 st. träspadar, en hästtand och ett par små glasskärvor.

Utmärkande för inventariet i gravkammaren är frånvaron av vapen²² och husgeråd. Detta har man sökt förklara genom antagandet, att graven i gammal tid blivit plundrad. En sådan teori är emellertid icke nödvändig. All förvåning över frånvaron av dessa slags föremål försvinner, om man bemärker, att *de anträffade föremålen vittna om en kristen begravning*. Hängkorset och de korsmärkta plåtarna nr 7 utgöra det erforderliga beviset härför och detta viktiga förhållande klarlägges ytterligare genom den här angivna tydningen av bågaren som en kalk och det lilla brottstycket nr 3 som en patén. Även själva anordningen med en gravkammare vittnar om inflytande från kristen lära.²³ På golvtilljornas olika riktning kunde man vid undersökningen konstatera, att kammaren varit byggd i en större och en något mindre avdelning. Den är en hall av s. k. »skålmotyp»²⁴ och skiljeväggen mellan rummets delar har möjligen dekorerats av det målade trägaller, varav rester påträffats. I den mindre avdelningen stod träkistan nr 8 och man anser, att den avsetts att förvara själva liket. I den som sovrum ingränsade avdelningen skulle sålunda den döde försedd med kors, kalk och patén vila till uppståndelsens dag.

Hängkorset samt de korsmärkta beslagen ha tidigare föranlett reflexioner. Man ansåg dem utgöra bevis för att Tyra varit kristen och trodde sig därmed ha fått ett avgörande angående de i detta hänseende motsatta upplysningarna hos de äldsta historieskrivarna.²⁵ Sven Ågesen beklagar, att Tyra »icke hade mottagit det heliga dopet» och Erikskrönikan omtalar, att både Tyra och Gorm »dogo såsom hedningar». Saxo däremot gör henne till dotter av konung Ethelred i England och han berättar, att hon genast efter sitt giftermål med Gorm sökte förmå honom, som var en grym hedning, att antaga kristendomen.

²² Felaktiga äro de äldre, nu övergivna försöken att tyda ett metallbeslag som en svärdsknapp och tvenne järnringar, som tillhört den stora kistan, såsom ett betsel.

²³ Jfr S. Lindqvist, a. a., sid. 272.

²⁴ Jfr Gerda Boëthius, Hallar, tempel och stavkyrkor, Sthlm 1931, sid. 95 ff. Kammaren överensstämmer i sin planläggning med eldstugan från Björnstad i Sandvigiska Samlingarna, Lillehammer.

²⁵ Kornerup, a. a., sid. 2.

Saxos uppgifter ha emellertid visats vara kopierade från den anglosachsiska Ethelfleds historia, sådan denna något tidigare berättats av Henry of Huntingdon.²⁶ De ha tillkommit som led i den glorifiering av Tyra, som påbörjats under 1100-talets senare del, och sakna allt historiskt värde. Men därmed är det också tydligt, att den kristna grav, som finns i Jellinge nordhög, lika litet kan vara Tyras som hennes makes. Detta överensstämmer med det resultat, som ovan erhållits vid undersökningen av runstenarnas ursprungliga placering.

Då undersökningar 1861 företogs i sydhögen väntade man att finna en gravkammare lik nordhögens. Man utgick från den felaktiga åsikten, att en av högarna var Gorms och den andra Tyras, och menade därför, att gravskicket borde vara någorlunda likartat. Emellertid påträffades ingen gravkammare och därför uppstod den ofta utlagda och alltjämt bibehållna teorien, att sydhögen endast är en minneshög, en kenotaf.

Det är icke nödvändigt att godtaga denna teori och det finns icke tillräcklig anledning att på grund av olikheten i undersökningsresultatet övergiva tanken på att sydhögen är en verklig gravplats. Uppe på sydhögen har Haralds runsten över Gorm och Tyra varit placerad. De två voro icke kristna och icke heller Harald, då hans fader dog. Det är därför troligt att Gorms och Tyras lik på hedniskt vis blivit brända före högläggningen. Uppmärksamheten har icke varit riktad på detta förhållande och det är därför icke osannolikt, att man undgått att observera eventuella rester av gravbålen, allrahelst som undersökningen endast bestod i schaktgrävning och borrhningar.

Med ledning av de nu erhållna resultaten syns det icke orimligt att framställa följande försök till förklaring av sydhögens historia: Först har Gorm låtit göra en hög över Tyra, sin maka, och rest den mindre runstenen till hennes minne. Senare, då Gorm var död, har Harald i samma hög nedlagt även de jordiska resterna av sin fader och högen har därefter på nytt iordningställt. Gorms sten över Tyra var nu missvisande. Den ersattes vid lämpligt tillfälle med Haralds stora runsten över både Gorm och Tyra. Harald hade då antagit kristendomen. Han lät förse stenen med en bild av den korsfäste för att på så vis helga sina föräldrars grav.

*

²⁶ L. Weibull, Tyre Danmarkar bot (Skandia 1928), sid. 190.

En kristen medlem av Gorms och Tyras konungaätt, men icke någon av dessa två, ligger begravnen i Jellinge nordhög. Det tycks icke finnas annat alternativ än att undersöka den, såvitt jag vet, aldrig förut beaktade möjligheten, att denna person är Harald, Gorms och Tyras son, kallad Blåtand.

Om Harald Gormssons religiösa tro finns tvenne samtida, av varandra oberoende källor.²⁷ Den ena är den med Kristusbild försedda runstenen, som han själv låtit resa över sina föräldrar och vars skrift förtäljer, att han »gjorde danerna kristna». Den andra källan är Ruotgers levnadsbeskrivning över ärkebiskop Bruno av Köln, författad något av åren 966—969. Ruotger omtalar, att ärkebiskopen vid normannernas infall mildrade dessa barbarers vildhet och grymhet, som icke längre kunde lidas. »Ja, vid denna tid», tillägger han, »ödmjukade sig också deras konung Harald med en stor mängd av sitt folk för konungarnas konung Kristus och stötte ifrån sig sina avgudars fåfänglighet.»

Om Haralds begravning finns inga samtida uppgifter men väl hos Adam av Bremen. Vad denne förmäler tycks emellertid omöjliggöra varje teori om hans gravläggning i Jellinge. Det är därför nödvändigt att undersöka värdet av Adams uppgift.²⁸

Adam berättar, att Harald Gormsson blev svårt sårad i ett olyckligt slag mot upprorsmän, vilka anfördes av hans son Sven, kallad Tveskägg. Harald flydde till Jumne men dog där kort senare. Hans lik återfördes till hemlandet och begrovs i staden Roskilde »i den kyrka, han själv som den förste hade byggt till den heliga Treenighetens ära».

Adam skrev sin historia på 1070-talet. Det finns emellertid en äldre källskrift, Knut den stores historia, skriven mellan 1040—1042, som skildrar en liknande händelse.²⁹ Enligt denna dog Sven Tveskägg i England. Hans lik överfördes till »danernas hamn» och begrovs där »i den kyrka, som uppbyggts av samme konung till den heliga Treenighetens ära».

²⁷ L. Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000. Lund 1911, sid. 37.

²⁸ Jfr S. Anjou, Heliga Korssets kyrka i Dalby samt de äldsta kyrkorna i Lund, Roskilde och Odense. Göteborg 1930, sid. 157 ff.

²⁹ Gesta Cnutonius Regis, även kallad Encomium Emmæ Reginae, är utgiven och historiskt värdesatt av M. Cl. Gertz i *Scriptores minores historiae Danicæ*, Vol. 2, sid. 375 ff. Om dateringen se sid. 378.

Det är uppenbart, att båda källskrifterna skildra samma händelseförlopp, men detta har ena gången knutits till Harald Blåtands, andra gången till Sven Tveskäggs historia. I förra fallet är händelsen skildrad efter hörsägner nära nog ett sekel efter det den skulle ha skett; i det senare fallet berättas den av en samtida och i händelsernas brännpunkt levande person, drottning Emma, änka efter Ethelred II och Knut den store. Under sådana förhållanden måste den äldre källan äga vitsord framför den yngre. Detta kan även styrkas på annat sätt. I tillägg till Adams historia omtalas, att en del av det, som berättats honom vid det danska hovet, är tvivelaktigt och av sammanhanget att döma tycks detta gälla bl. a. för den här skildrade händelsen. Adam har hört den berättas, men då han enligt egna ord förfrågade sig härom hos Sven Estridsson erhöll han icke något uttömmande svar.

När det gäller att bedöma värdet av Adams uppgift rörande Harald Gormssons begravning, bör man även bemärka, att han för denna händelse hade skäl att icke låta sin sanningskärlek vara alldeles bindande. För Adam var Harald det stora föredömet för en kristen konung. Han hade i Danmark infört den kristna läran och försvarat den mot upprorsmännen under Sven Tveskagg. Adam omtalar, att Harald genom gudomliga nådegåvor gjort märkliga underverk, och han skriver, att Harald »skall, oskyldigt sårad och för Kristi skull fördriven, som jag hoppas, icke gå miste om martyrpalmen». Till helgonens gärningar hörde det att bygga kyrkor och det var icke möjligt annat än att ett helgon även måste begravas i en sådan. Adam har därför felaktigt på Sven Tveskäggs bekostnad uppgivit, att det är Harald Gormsson, som byggt Treenighetens första kyrkobyggnad i Roskilde och att han där blivit begravnen.

*

Nordhögens karaktär av kristen grav föranledde undersökning av Adams uppgift om Harald Gormssons begravning i Roskilde. Den är historiskt värdelös och det är sålunda anledning att fortsätta prövningen av nordhögens innehåll. Genom jämförelse med den av Harald resta runstenen kan man erhålla en datering av högen.

Runstenen har en text- och tvenne bildsidor, vilka åtskiljas genom repstavar. Ena sidan framställer ett lejon i kamp med en orm, den

Fig. 5.

Mansfigur av målat trä, tillhörande ett gallerverk. Fram- och baksida. Fynd från gravkammaren i Jellinge nordhög. Efter Worsaae.

andra en Kristusbild med utsträckta armar inflätad i ett rikt förgrenat bandornament. Repstavarna återfinnas på ett litet brottstycke av silver, som anträffats i högen. Lejonbilden kännetecknas av höftspiraler och tvärband, vilka även äro karakteristiska kännetecken för en liten fågelbild av silver, som tillhör fynden från högen.

Tydligaste överensstämmelse i stil är emellertid märkbar mellan runstenens Kristusbild och de fragment av ett gallerverk av trä, som tillvaratagits vid undersökningen av gravkammaren. Bland fragmenten förekommer en mansbild, liksom Kristusbilden försedd med långt spetsigt skägg. Båda äro iklädda en knäsid rock, konkavt insvängd i midjan och nedtill vertikalt veckad som en kjortel. Kring vardera figuren är en ringflätning av dubbla band och över midjan löpa andra band likt ett brett skärp. De senare fortsättas å runstenen av ett flätverk i regelbunden entrelac och de bevarade träfragmenten visa, att även gallerverkets mansfigur varit insnärjd i ett dylikt flätverk. Denna har haft armarna utsträckta framåt och bakåt liksom kämpande att göra sig fri från sitt fångsel. Motivets likhet med run-

Fig. 6.

Den stora runstenen i Jellinge.

stensbildens kan leda till antagandet, att båda avsett att framställa Kristus i dödsriket. På träbilden är inristad en knut med tre öglor. Det är betecknande, att en motsvarande knut även återfinnes nedtill till höger om runstensens Kristusbild.

Den likhet mellan gallerverket och runstenen, som här iakttagits, tvingar till en samtidig datering. Haralds stora runsten över Gorm och Tyra är emellertid rätt säkert daterbar på grund av de historiska upplysningar, som runskriften meddelar. Harald antog kristendomen tidigast 953 senast 965, han erövrade Norge omkr. 970 och »vann åt sig allt Danmark», d. v. s. gjorde Danmark helt genom ett anfall på tyskarnes befästningar i gränslandet mellan Slien och Ejder år 983. Enligt Lis Jacobsens utförligt motiverade åsikt³⁰ kan runstenen därför icke vara rest före sistnämnda årtal. Nordhögen i Jellinge är daterbar till samma tid, efter vad ovan visats. Harald Gormsson dog några få år efter 983, sannolikt 986. Det före-

³⁰ Lis Jacobsen, a. a., sid. 234 ff. Även Wimmer, a. a., daterar runstenen till mitten av 980-talet, dock utan att uppgiva skäl härför.

ligger sålunda starka skäl för den här framställda uppfattningen, att den på 980-talet anlagda, kristna graven i Jellinge nordhög bör identifieras med Harald Gormssons sista viloplats.

Det låter sig emellertid icke med full säkerhet avgöra om Haralds kropp verkligen blivit begravnen i Jellingehögen. Inuti gravkammaren ha endast anträffats några obetydliga benrester, men detta kan bero på de vårdslösa förhållanden under vilka graven först undersökts. Den äldsta källskriften, Knut den heliges historia, omtalar endast, att Harald avled hos slaverna. Adam och senare författare tillägga, att hans kropp blev hemförd till Danmark.

*

Harald Gormsson hade öppnat Danmark för kristen lära; han hade lidit martyrdöden för sin tro och ansågs därför värdig helgonglorian. Vid sådana mäns gravar bruka heliga källor uppspringa. Med den kännedom vi här vunnit om nordhögen i Jellinge, är det icke överraskande att genom Lindebergs och Arnkiels kopparstick samt den kvarlevande traditionen erhålla upplysningen, att det funnits en brunn på toppen av högen vars vatten av allmogen ansetts äga övernaturlig läkedomskraft. Gentemot denna uppfattning om nordhögens välsignelsebringande karaktär, kontrasterar folktrons uppgifter om sydhögen såsom ett uppehåll för mörka, människofientliga makter.²¹

Adam förtäljer, att märkliga underverk skola ha skett vid konung Haralds grav. Genom den tidigt uppkomna, felaktiga benämningen av nordhögen i Jellinge såsom Tyras, blev det hon, som, fastän icke kristen, var på god väg att erhålla den helgonliknande glorifiering, som rätteligen bort tillkomma sonen.

Det kan måhända synas egendomligt att i en konungagrav finna sådana föremål som kalk och patén, vilka eljest endast påträffas i gravar över kyrkans män. Man må emellertid ihågkomma, att en konung hos nordgermanerna under heden tid även var sitt folks religiösa överhuvud, och säkerligen var Harald Gormsson icke beredd att helt avstå från en så betydande del av sin kungliga makt, då han lät sig döpas. Händelsernas utveckling under närmast följande tidsperiod såväl i Danmark som i Tyskland visa under alla

²¹ Jfr Kornerup, a. a.

förhållanden, att betydelsefulla avgöranden av denna art mellan kyrka och stat tidigare mångenstädes blivit undanskjutna.

*

Resultatet av vår undersökning har blivit, att Gorm och hans drottning Tyra äro begravna i Jellinge sydhög; nordhögen är sannolikt byggd för deras son, Harald Gormsson. Detta resultat medför vissa betydelsefulla konsekvenser för vikingatidens stilhistoria. Man har länge ansett nordhögen vara antingen Gorms eller Tyras och detta förhållande har tagits till utgångspunkt för datering av de i högen påträffade föremålen, vilka äro exempel på den s. k. Jellingestilen. Fynden i nordhögen ha länge spelat en utomordentlig roll för Jellingestilens och därmed för hela den nordiska vikingaornamentikens kronologi. Efter Lis Jacobsens undersökning av Jellingeproblemet föreföll det, som om dessa fynd måste utskjutas såsom historiskt odaterbara.³² Vår undersökning har på nytt givit dem en på historiska händelser vilande datering. Men det är nu icke till Gorms och Tyras tid, 900-talets förra del, de böra hänföras, utan till tiden för Harald Gormssons dödsår, d. v. s. mitten av 980-talet. Gravkammaren med dess fasta inredning är vid detta tillfälle iordningställd för sitt ändamål. De lösa föremålen, däribland den stilhistoriskt viktiga kalken, äro emellertid med all sannolikhet tillverkade något tidigare.

Fynden från nordhögen i Jellinge ha emellertid betydelse även för andra synpunkter än den stilhistoriska. Högen har genom dem kunnat karakteriseras som en kristen grav och detta bör kunna giva anledning till undersökning, om även andra högar av liknande art skulle kunna bestämmas som kristna vare sig med hjälp av gravinnehållet eller med hjälp av inskriften på någon med graven samhörande runsten.

Z U S A M M E N F A S S U N G .

STEN ANJOU: Die Königshügel bei Jellinge.

Seit lange hat man die Frage erörtert, welche Personen in den beiden grossen Grabhügeln bei Jellinge auf Jütland ruhen. Das Material für die Frage besteht aus den am Orte befindlichen Runensteinen, von denen der kleinere von König Gorm zum Gedächtnis an seine Gemahlin, Tyra, und der grössere von ihrem Sohn, König Harald Blauzahn, zum Gedächtnis der beiden Eltern errichtet ist. Verf. bringt neue Gründe für eine Theorie bei,

³² Lis Jacobsen, a. a., sid. 254.

die im Anschluss an zwei die Denkmäler wiedergebende Kupferstiche (Abb. 1 und 2) zuerst von G. Sarauw aufgestellt, später aber von anderen Forschern kritisiert worden ist. Dieser Theorie nach hat der grössere Runenstein vor 1586 seine Stelle auf dem Gipfel des südlichen Hügels gehabt. Mit Hilfe einer volkstümlichen Erzählung zeigt Verf., dass der Stein schon zu der genannten Zeit sich auf dem Hügel befand, und zieht hieraus den Schluss, dass sowohl Gorm als Tyra in diesem bestattet gewesen sind. Zuerst hat Gorm seine Gattin Tyra in dem Hügel beigesetzt und auf demselben den kleineren Runenstein über sie errichtet; danach hat Harald in demselben Hügel Gorm, seinen Vater, bestattet und den grösseren Runenstein aufgestellt. Der kleinere Stein wurde nun an eine andere Stelle verbracht.

1860 wurden die beiden Hügel untersucht. In dem südlichen Hügel wurden keine Spuren einer Bestattung angetroffen. Es ist daher möglich, dass dieser Hügel nur ein Zenotaphium ist, wahrscheinlicher aber ist es, dass Gorm und Tyra verbrannt worden sind, und dass man die Reste des Scheiterhaufens nicht mehr angetroffen hat.

Der nördliche Hügel enthielt eine aus Holz errichtete Grabkammer. Hier wurden u. a. angetroffen ein kleines goldbelegtes Kreuz (Abb. 3), zwei mit Kreuzen gezeichnete Platten (Abb. 4) sowie zwei Gegenstände, die nach des Verf.'s Ansicht ein Abendmahlskelch und der Überrest einer Patene (Abb. 3) sind. Das Grab ist demnach für eine christliche Person hergerichtet, und Verf. stellt die Theorie auf, dass diese Person wahrscheinlich Harald Blauzahn selbst gewesen ist.

Harald war der erste christliche König der Dänen. Von ihm berichtet indessen Adam von Bremen u. a., er sei im Dom zu Roskilde bestattet worden. Ganz dieselben Angaben kommen jedoch in einer älteren Quelle, »Gesta Cnutonis«, vor, beziehen sich dort aber auf Haralds Sohn, König Sven Tveskägg. Mehrfache Gründe können dafür angeführt werden, dass Adam es ist, der irrigerweise diese Angaben auf Harald Blauzahn bezogen hat. Auch das Vorkommen von Kelch und Patene in seinem Grabe braucht keine Bedenken zu erwecken. Ein nordgermanischer König war in der heidnischen Zeit das religiöse Oberhaupt seines Volks.

Verf. zeigt durch einen Stilvergleich zwischen den im Nordhügel gefundenen Resten eines geschnitzten Holzgitters (Abb. 5) und den Reliefs, die sich auf dem grossen Runenstein finden (Abb. 6), dass beide derselben Zeit angehören. Der Runenstein ist jedoch in die 980-er Jahre datiert worden. Diese Datierung bestätigt die Theorie, dass der Nordhügel Harald Blauzahns Grab ist, denn er starb um das Jahr 985.

Die Gegenstände aus dem Nordhügel, unter denen besonders der bekannte Becher (Abb. 3) zu nennen ist, hat man früher als der Zeit Gorms und Tyras angehörig angesehen. Der Theorie des Verf.'s zufolge müssen sie nun in die 980-er Jahre verlegt werden. Diese Datierung gründet sich auf geschichtlich bekannte Ereignisse, und dies ist von grosser Bedeutung, da die Funde von Jellinge dadurch einen festen Punkt in der Chronologie der wikingerzeitlichen Ornamentik bilden.